

örvendő tudós átfogó tipológiai elméletének. Későbbi műveiben is ezt az elgondolást bővíti, árnyalja, variálja, jelesül a másik főművének tekinthető *Typ čestiny* (A cseh nyelv típusa, 1951) című könyvében; de egyéb írásaiban, a *Vyvoj jazyka* (A nyelv fejlődése, 1960) című könyvében és kétszáznál több tanulmányában, glosszájában foglalkozott természetesen a nyelvtudomány sok más korszerű és időszerű kérdésével (fonológiával, a "parole" elméletével stb.). A haladó évekkel versenyt fejlődött, közel a nyolcvanhoz – mint egyik kiváló tanítványa, Pavel Novák egyetemi tanár feljegyezte – még mindig tudott "nyitni" is ott, ahol már csak betakarításra, összegezésre számítottak. Egyre pontosabbá vált, egyre óvatosabbá. "Semmi sem érvényes száz százaléig, minden csak egy bizonyos mértékig", mondogatta. Nincsenek vegytiszta típusok, csak többé-kevésbé tiszták; nincsenek "jobb" vagy "rosszabb" nyelvek, mindegyik képes betölteni a maga rendeltetését.

Bízást állíthatjuk, hogy a modern magyar és finnugor nyelvtudománynak ő volt cseh nyelvterületen a megalapítója. Már a második világháború előtt oktatta a magyar filológiát a Károly Egyetemen; hervadhatatlan érdeme, hogy a háború után az első lehetőséggel élve megújította a magyar szemináriumot (magyar szakot és intézetet) a Károly Egyetem bölcsészkarán; hogy ez aztán negyven éven át működhetett és működik mindmáig, és a maga szerény, de nem lebecsülendő módján cseh hallgatókat is megnyerhetett a magyar nyelvnek és irodalomnak, és közvetve vagy közvetlenül terjesztette a magyar kultúrát, a magyarság ismeretét a cseh nyilvánosság körében, ez majdnem döntő mértékben az ő kezdeményezésének volt köszönhető. Tiszteleti tagsága a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság egyik ékessége volt.

Rákos Péter

Tudományos ülések, konferenciák

Nemzeti identitás és kultúra: magyarok Észak-Amerikában
Bloomington, 1990. április 1–3.

Az Indiana Egyetem Ural-Altáji Tanszékén belül működő Magyar Tanszék tudományos ülészakot rendezett *Nemzeti identitás és kultúra: magyarok Észak-Amerikában* címmel az Egyesült Államokban, Bloomingtonban. A háromnapos konferencián huszonnégy, Észak-Amerikában, Kanadában, Angliában és Magyarországon élő kutató vett részt. Gazdag, szerteágazó anyaggal elemezték a magyar nemzeti identitás és kultúra változásának, illetve megtartásának témáját: a tárgyilagos, tudományos igényű elemzések mellett személyesebb hangú beszámolók is elhangzottak, sokszínű képet rajzolva az Észak-Amerikában letelepedett magyarok régi és új kultúrájukhoz való viszonyulásáról.

A konferenciát *Szegedy-Maszák Mihály*, a bloomingtoni Magyar Tanszék vezetője nyitotta meg. Az első nap bevezető előadását *Kósa László* tartotta (Hungarológia, egy szó és fogalom változatai és változásai). Előadásának első részében a *hungarológia és a magyarságtudomány* tudománytörténeti hátterét rajzolta meg; mit jelentett a fogalom Gragger Róbert, Bartucz Lajos, Németh László, Erdei Ferenc, Bibó István és Eckhardt Sándor értelmezésében, illetve felfogásuk hogyan mutatkozott meg tudományos tevékenységükben, tudományszervező munkájukban, ahogy e komplex, interdiszciplináris tudományt szolgálták. A hungarológia mint tudomány elméleti tisztázása után *Kósa László* elemezte a magyarságtudomány újabb, a 70-es évektől számítható fellendülését, a magyarságkutató intézmények törekvéseit, valamint azokat a történelmi körülményeket, amelyek lehetővé tették, életre hívták e kutatásokat.

A délelőtti ülészak másik három előadása a magyarságtudat változásának, illetve megtartásának a kérdésköréről szólt egy-egy észak-amerikai közösség életéhez kapcsolódva. *Andrew Ludányi* egy amerikai magyar újság (Toledo) cikkein keresztül azt vizsgálta, hogy a II. világháború miként alakította az észak-amerikai Birminghambe kivándorolt magyarok etnikus identitását. Úgy találta, hogy a II. világháború erősen csökkentette magyarságtudatukat, többek között a Toledo nagyhatású háborús újságcikkeinek köszönhetően is. Ezekben a cikkekben ugyanis Amerika háborús szereplése romantikusan pozitív színekben jelenik meg. Az újság nyelvhasználatára is tükrözi a csökkenő magyarságtudatot: a kezdetben tiszta magyar nyelvű lapban egyre több és több cikk angol nyelven íródott. *Éva Huseby-Darvas* előadásában azt emelte ki, hogy a nemzeti identitás valamifajta megtartásának sokféle formája lehet, és mindenképpen annak kell tekintenünk az identitásnak olyan szimbolikus kifejeződését, mint a michigani presbiteriánus templom magyarul nem beszélő "szerda esti magyarjainak" összejöveteleit, amelyeken csigatészta készítenek. *Hoppál Mihály* előadása Huseby-Darvas Évához kapcsolódott, ő is az etnikus szimbolizmust vizsgálta egy másik vetületben, a South-Bandben letelepedett magyarok családi fotóalbumainak elemzésével. Hangsúlyozta a vizuális eszközök, a filmek, fényképek identitásmegőrző erejét, ezek a család történetét nyelv nélkül vésik be az új generációk emlékezetébe.

A délelőtti ülésen felszólalt *Kulcsár Kálmán*. Elmondta, hogy a magyarországi magyar nemzettudat milyen nagy károkat szenvedett az elmúlt öt évtizedben. Ennek fő oka az értékrendszer elbizonytalanodásában keresendő. A vitában *Martha Lamp-land* a nemzeti identitás komplexitásáról beszélt, és hozzátette, hogy az etnikus identitásnak a nyelvi meghatározottságon kívül más, alacsonyabb értékrendszerrel rendelkező összetevői is lehetnek.

A délután ülés hét előadása a magyarságtudat megtartásának és az amerikaiává válási folyamatnak egymáshoz viszonyulásáról, azok összefonódásáról szólt. A kérdést a legáltalánosabban *John Lukacs* elemezte (A kivándorló lélektana). Felvázolta a magyar kivándorlás történetét 1849-től napjainkig. Megjegyezte, hogy a magyar bevándorlás törekvései megegyeztek más nemzetek bevándorlóinak vágyaival 1944-ig, amennyiben mindannyian egy idő után, bizonyos anyagi előnyhöz jutván, vissza akartak térni hazájukba. A bevándorlók lélektanát három fázisban rajzolta meg. Az elsőben vissza akarnak térni, a második fázisban bekövetkezik egy

relatív "amerikanizáció", melyet anyagi és családi körülmények együttesen befolyásolnak. A harmadik fázisban az idősebb nemzedék elkezdte gyökereit keresni. *Marga Kapka* felolvasása mintegy John Lukacs előadásának illusztrálása is lehetett volna. Kapka szülei 1947-ben öt gyerekkel érkeztek Amerikába. Kapka készül regényéből olvasott fel egy részletet, amely családja, különösen apja otthonteremtési kísérletéről, anyagi és erkölcsi küzdelméről szól, és arról a fájdalomról, amely mindezeket kíséri. A felolvasás igen mély érzelmi hatást váltott ki a hallgatóságból. *Várdy-Huszár Ágnes* a II. világháború utáni ausztriai és német menekülttáborok magyar lakóinak kulturális tevékenységét mutatta be. A különböző kulturális tevékenységek közös célja a magyar nyelv megtartása volt. Túlzott magyarsággéppel erős magyarságtudatot vetettek el ebben a generációban, akik aztán más országokba kerülve továbbadták azt. *Paul Bödy* szerint az amerikai magyar közösségekben a magyar kultúra megtartására való törekvés jelentősen csökkent az 1990-es évekre. Ennek oka egyrészt az, hogy az amerikai magyarok elfogadták az amerikai élet állandó anyagi sikerre ösztönző szorítását, másrészt – amely talán éppen ennek egy vetülete – állandó verseny és féltékenység dül a közösségek között. *Steven Béla Várdy*, *Béla Bíró* és *Thomas Szendrey* is az észak-amerikai magyar közösségek hagyomány- és kultúramegőrző erőfeszítéseiről érkezett, főleg a magyar iskolák és egyházak történetét keresztl.

A második nap díszvendége *Edward Teller* volt. Magyarul köszöntötte a kongresszust, visszaemlékezésében pedig Szilárd Leó, Wigner Jenő, Neumann János és a saját kutatásairól beszélt. *Frank Tibor* a két világháború közötti magyar intellektuális emigráció fő okát abban jelölte meg, hogy Magyarország nem akart, vagy nem tudott háttérrel adni modern alkotómunkához. A megfelelő szellemi környezetet néha Prága, néha Bécs, de elsősorban Berlin nyújtotta, és csak Hitler hatalomra jutása űzte őket tovább Amerikába. *Richard Aczél* tudományos igényű és pontosságú előadásában azt kutatta, hogyan lehetséges, hogy Jászi Oszkár, aki belülről ismerte a nemzetiségi ellenségeskedéseket a Duna-medencében, amerikai tartózkodásának hosszú ideje alatt végig a Duna menti szövetség tervét javasolta reális megoldásként Közép-Európa népeinek? Mi a magyarázata, hogy Jászi gondolatrendszerében a reális és irreális, a tisztánlátás és a vakság elegyedik? Aczél meggyőzően bizonyítja, hogy e kettősség abból adódik, hogy Jászi a spenceri evolúcióelméletet, a történelmi materializmust és a szociáldarwinizmust nem történelmi háttérrel együtt értékelte, hanem mint "tisztá" tudományos elméleteket; így azt sem ismerte fel, hogy a történelmi materializmus nem a spenceri evolucionizmus kiegészítőjeként, de sokkal inkább annak kritikájaként jött létre. Spencerrel együtt vallja, hogy az evolúció olyan integrációs folyamat, amelyben az inkoherens homogenitás koherens heterogenitásba megy át, és ez a törvény a társadalmi folyamatokra is maradéktalanul érvényes. Hitt annak történelmi szükségszerűségében, hogy egy objektív integrációs folyamat eredményeképpen létre fog jönni a Duna menti, majd később az európai konföderáció. A délelőtti ülést *Károly Nagy* beszámolója zárta a New Jersey állambeli Rutgers Egyetem mellett működő Magyar Öregdiák Szövetség–Bessenyei Kör 1960–1990 közötti tevékenységéről. Céljuk a magyar nyelv és kultúra külföldi megtartásának elősegítése, a magyarságnak mint küldetésnek a vállalása, és a két kultúra közötti közvetítő szerepnek a teljesítése.

A délután ülészak legjelentősebb előadása *Thomas Sebeok* nyelvészprofesszortól hangzott el. Megtudtuk, hogy a bloomingtoni Ural-Altáji Tanszék és a magyar nyelvoktatás története, valamint a modern nyelvoktatás kezdeteit jelentő "intenzív nyelvtanulás nyelvészeti alapon" módszer (melyből később az audiovizuális tanítás fejlődött ki) között szoros összefüggés van. A második világháború alatt szükség volt különböző nyelveket jól beszélő katonákra. Bizottság alakult az intenzív nyelvoktatás összefogására, és a munkába nyelvészeket, antropológusokat is bevontak. Sebeok először a magyar és a finn, később pedig az összes többi nyelvnek (észt, török, azerbajdzsán, cseremisiz, üzbég) is felelőse lett. Az oktatás a bloomingtoni Indiana Egyetemen folyt. A háború után bloomingtoni és országos támogatással a nyelvtanítási program tovább bővült, így jött létre az Ural-Altáji Tanszék is. Az Indiana Egyetem még egyszer kapott magyar érdekeltségű feladatot intenzív nyelvtanításra: 1957-ben Eisenhower elnöktől. Itt szerveztek "gyors segély" intenzív nyelvtanfolyamokat azoknak a magyar menekülteknek, akik amerikai egyetemeken kívánták tanulmányaikat folytatni. *George Biztray* a nyelvtanítás és a kultúra tanításának összefüggését hangsúlyozta, és bemutatta, hogy a torontói egyetem Magyar Tanszéke milyen módszerekkel, milyen tantervvel valósítja meg a magyar kultúra ismertetését, a magyar nyelv elsajátítását Kanadában. *László Kovács* az amerikai kutatókönyvtárak fontos magyar gyűjteményeit jellemezte, *Jeff Harlig* logikusan felépített előadásában az amerikai magyar nyelv leírásának elméleti problémáit tárgyalta.

Április 3-án, az utolsó napon öt előadás hangzott el, főleg a művészettörténet és az irodalom tárgyköréből. *Paul Kövesdy*, a New Yorkban élő képzakértő illusztrált előadásában azt világította meg, hogy a 20. század magyar képzőművészetének sok, világszínvonalon lévő alkotóját és alkotását a világ azért nem ismeri, mert nem kerültek be a világ híres kiállítótermeibe. *Jankovics József* az észak-amerikai magyar nyelvű költészet identitás-problematikáját tárta föl az ARKÁNUM-kör (Kemenes Géfin László, András Sándor, Baránszky László) műveinek elemzésével. Czigány Lóránt leírta az 1956-os költőgeneráció életérzésének néhány lényeges összetevőjét, Jankovics végigvezeti, hogy ezek az összetevők hogyan jelennek meg az ARKÁNUM-kör költői világában. Ezek a költők nem akarják elveszíteni a magyar kulturális örökség meghatározó szerepét költészetükben, annak ellenére, hogy egyre jobban integrálódnak az új ország kulturális életébe. Az identitás válságának lelki csapdáit a magyarságtudat megtartásával próbálják elkerülni. Czigány az 56-os költőnemzedék nyelvi elbizonytalanodását mint az identitásvesztés, -válság egyik jelét említi, ezzel szemben Jankovics hangsúlyozza, az ARKÁNUM-kör tagjai számára a nyelvi gazdagság, újszerűség, találékonyság jelenti a magyarságtudat fenntartását. Költészetükben jelen van a magyar kultúra tág horizontú ismeretanyaga, a magyar mű- és népköltészet mellett a nyugat-európai és amerikai költészet mély ismerete is. *Marinovics Sarolta* szintén az emigrációban élők életérzését elemezte Korek Valéria *Budai látogatás* című regénye alapján. *Enikő Basa-Molnár* a kettős kötődésről, a pozitív asszimilációs folyamat lehetőségeiről tartott jól felépített előadást. *János Horváth* az emigrációban élő magyarok otthoni és új hazájukban kifejtett tevékenységéről beszélt némi érzelmi túlfűtöttséggel.

A háromnapos konferencia szerteágazó előadásainak a legnagyobb értéke abban jelölhető meg, hogy az előadások öszintén, sokszor szinte vallomásszerűen elemezték a kettős kötődésnek mint jellegzetes életérzésnek a természetét, valamint a nemzeti identitás megtartásának lehetőségeit.

A konferencia előadásait a *Hungarian Studies* 1991-es évfolyamában olvashatják az érdeklődők.

Horváth Judit

Zilahy Lajos-émlékezés
Szentendre, 1991. április 4.

Zilahy Lajos születésének századik évfordulóján a Magyar Írószövetség, a Petőfi Irodalmi Múzeum, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság és a Pest Megyei Művelődési Központ és Könyvtár közös rendezésében tudományos emlékülés emlékezett meg az utóbbi évtizedek alatt háttérbe szorított író életművéről. A városháza dísztermében igen gazdag, szépen rendezett kiállítási tárlókon ismerkedhetett meg a nagyszámú, az ország minden részéből összesereglett közönség az író életének tárgyi emlékeivel, műveinek kiadásaival, a két világháború közötti irodalmi életet felidéző képekkel. A rendezvényt *Németh Gábor* szentendrei polgármester nyitotta meg, üdvözölte a rangos előadógárdát, s ismertette az író feleségétől érkezett köszönőlevél tartalmát, s összefoglalta a centenáriumi ünnepség eddigi eseményeit: emléktáblát koszorúztak Nagyszalontán, az író szülőhelyén, megkoszorúzták sírját a Farkasréti temetőben. A polgármester örömmel jelentette be, hogy elkészült az íróról és munkásságáról egy mindenre kiterjedő, szakszerű bibliográfia, majd tolmácsolta Jókai Annának, az Írószövetség elnökének üdvözlétét és ígérte, hogy az elhangzó előadásokat az Írószövetség hamarosan megjelenteti.

Ezután *Szabó Sándor* Kossuth-díjas színművész elmondta Zilahy Lajos Illyés Gyulát köszöntő versét, és Illyés verses választát (az eddig nehezen hozzáférhető Zilahy-verset azóta közölte a *Hitel* és a *Látóhatár* című folyóirat 1991. 11–12. száma).

Az első előadó az író fiatalkori barátja, számos tervének ismerője, közös megvalósítója, *Kosáry Domokos* volt, aki elsősorban az embert idézte meg szubjektív hangú emlékezésében. Életének ismert és kevésbé ismert eseményeihez fűzött megjegyzéseket, fontos adalékokkal egészítette ki a Márciusi Frontról köztudott értékelést, s egy kevésbé ismert történetet beszélt el közösen tervezett, félig elkészült Kossuth-filmjükéről, mely végül a háború miatt nem valósulhatott meg. 1948 után – Zilahy távozásától kezdve – többé nem találkoztak személyesen. *Nemeskürty István* szintén személyes ismeretségben állott a szerzővel, ő elsősorban műveiről, regényeinek életrajzi vonatkozásairól beszélt, több műről is bizonyítva, hogy az irodalomtörténet felületesen, túl szigorúan ítélte meg. Zilahy elsők között ismerte fel a film jelentőségét, jó szerzőket foglalkoztatott filmvállalatában. A *Fatornyok* című színda-